

Стратегії та ритуали конфлікту: шляхетський соціум Волині зламу XVI і XVII ст. Джерела та інтерпретації, авторка дослідження та упорядниця Наталя Старченко, Київ 2020

Książka zatytułowana *Strategie i rytuały konfliktu: społeczność szlachecka Wołynia przełomu XVI i XVII wieku. Źródła i interpretacje* (Kijów 2020, ss. 615)¹ jest dziełem Natalii Starczenko z Instytutu Historii Ukrainy oraz Instytutu Ukrainińskiej Archeografii i Źródłoznawstwa im. M. Hruszewskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie. Publikacja zawiera edycję źródeł archiwalnych będących podstawą wydanej przez tę Autorkę książki *Honor, krew i retoryka. Konflikty wśród szlachty na Wołyniu w 2. połowie XVI i na początku XVII w.* (Kijów 2014, ss. 510)².

W omawianej edycji zamieszczono wybór akt wpisanych do ksiąg sądowych województwa wołyńskiego. Kryterium doboru źródeł wynikało z treści dokumentów, w których odnajdujemy sprawy opisujące przebieg różnorodnych konfliktów szlachty wołyńskiej z końca XVI i początku XVII stulecia. W źródłach tych ukazane zostało znaczenie, jakie dla każdego niemal szlachcica miały honor i cześć, a groźba ich utraty była powodem skłaniającym krewkich, a do tego uzbrojonych przedstawicieli tej społeczności do samoograniczania przemocy. W ten sposób powstawały rytuały zamieniające fizyczną agresję w retoryczne utarczki, zapowiadające zemstę lub wyzwanie na pojedynek, do którego jednak często nie dochodziło. Przegląd zebranych w książce źródeł pozwala na stwierdzenie, że pomimo często spotykanej przemocy w życiu codziennym szlachty, wypracowała ona skuteczne mechanizmy kanalizowania agresji, co zapewniało utrzymanie porządku w lokalnej społeczności. Oprócz źródeł opisujących konflikty Autorka zebrała również wiele dokumentów odzwierciedlających funkcjonowanie sądownictwa szlacheckiego, a także akceptowanych przez skonfliktowaną szlachtę procedur pozasądowych, polegających na mediacji przez przyjaciół (przy tak zwanym przyjacielskim jednaniu) cieszących się autorytetem u obu stron konfliktu.

Ważną częścią książki jest obszerna przedmowa (s. 6–72), zatytułowana „Poszukując punktu oparcia: badacz między źródłem jako niepewną opowieścią a szlacheckimi konwencjami”. Autorka przedstawiła w niej specyfikę narracji źródeł sądowych, które zwykle nie były obiektywnym odzwierciedleniem

¹ Książkę opublikowało wydawnictwo Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie. Wersja angielska tytułu: *Strategies and Rituals of Conflict: the Szlachta Society in Volhynia at the turn of the 16th–17th century. Source Texts and Interpretations*, ed. Natalia Starczenko, Kyiv 2020; ISBN 978-966-02-8859-1.

² Н. Старченко, *Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині. Друга половина XVI — початок XVII століття*, Київ 2014 (wersja angielska tytułu: *Honor, Blood and Rethoric. Conflicts in the Volhynian Gentry Milieu. Second Half of the 16th through the Early 17th Century*). Omówienie zawartości, zob. J. Krochmal, *Наталя Старченко, Честь, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині. Друга половина XVI — початок XVII століття*, Київ 2014, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 22, 2015, s. 348–354.

rzeczywistości. Powstawały one bowiem w wyniku zapisów zeznań zwaśnionych stron, które chciały udowodnić swą krzywdę albo obronić się przed stawianymi zarzutami. Dlatego historyk korzystający ze źródeł o proveniencji sądowej musi wypracować swoistą metodologię, aby poprzez weryfikację zapisanych w nich treści wydobyć obiektywny obraz opisanych zdarzeń. W przedmowie szczegółowo omówiono dokumenty opublikowane w książce. Są one zapisem spraw o obrzęę czci, ukazują kwestie przemocy symbolicznej będącej przejawem demonstracji wrogości (zapowiedzi zemsty, wyzwania na pojedynek), opisują też akty przemocy fizycznej (zabójstwa, najazdy). W dalszej części przedmowy Autorka przedstawiła system sądownictwa szlacheckiego i w powiązaniu z nim specyfikę kar grożących za popełnione czyny. Oddzielnym zagadnieniem było ukazanie problematyki pozasądowych sposobów łagodzenia konfliktów (przyjacielskie jednanie). Przedmowę kończą uwagi edytorskie wyjaśniające sposób wydania źródeł. Teksty zostały wydane krytycznie, zgodnie z zasadami dyplomatyki oraz zgodnie z obowiązującymi w Ukrainie wskazówkami dotyczącymi edycji źródeł historycznych (*Zasady wydawania pamiątek pisanych w języku ukraińskim i staro-cerkiewno-słowiańskim, Zasady wydawania pamiątek języka ukraińskiego XIV–XVIII w.*). Publikowane źródła wydano w językach ich powstania, a więc w języku ukraińskim (ze zmodernizowaną pisownią) oraz polskim (nr 146, 168, 170, 229, 230). W tekstach ukraińskich pozostawiono pojedyncze wtręty w języku polskim i łacińskim, przy czym te ostatnie wyjaśniono w przypisach oraz słowniku terminologicznym zamieszczonym na końcu książki. Skróty słów w tekście źródłowym uzupełniono w nawiasach kwadratowych, a niezbędne wyjaśnienia podane są w przypisach.

Główną część książki stanowi edycja 245 dokumentów z lat 1569–1627 (s. 73–535). Każdy z nich jest poprzedzony regestem zawierającym datę i miejsce wystawienia dokumentu oraz jego krótką treść. W przypadku dokumentów w języku polskim regesty są bardziej szczegółowe. Na końcu każdego dokumentu podano jego proveniencję. Publikowane źródła w większości pochodzą z Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy w Kijowie³, a jeden dokument (nr 128) został wydany na podstawie przechowywanej w kijowskim archiwum fotokopii z oryginału znajdującego się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (fond 389). Wśród opublikowanych dokumentów licznie przeważają pojedyncze akta z procesów toczonych w różnych sprawach, ale zdarzają się też dokumenty dotyczące jednego konfliktu, pokazujące punkt widzenia obu jego stron. Są to akta procesów Fedora Sołtana-Butetyckiego przeciwko braciom Szyszkom z 1573 r. (nr 11–14), Dmytra Jałowickiego przeciwko Michałowi Myszcze-Warkowskiemu z 1579 r. (nr 40–43), Jana Worony-Boratyńskiego przeciwko Mikołajowi Hulewiczowi z 1579 r. (nr 45–47), Michała Myszki-Warkowskiego przeciwko kniaziowi Konstantynowi Ostrogskiemu z 1580 r. (nr 53–55) i Jana Wesczyckiego przeciwko Jurijowi Budziszewskiemu z 1627 r. (nr 242–245), akta spraw o zabójstwa Stanisława Lipskiego z 1583 r. (nr 85–87) i Baltazara Gniewosza z lat 1588–1589 (125–130), akta konfliktu

³ Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 25 (Sąd grodzki w Łucku), ф. 26 (Sąd ziemski w Łucku), ф. 27 (Sąd ziemski we Włodzimierzu) i ф. 28 (Sąd grodzki we Włodzimierzu).

Macieja Stempkowskiego z Matwiejem Malińskim z 1586 r. (nr 107–111) oraz sporu Markowskich z Janem Pawłowiczem z 1614 r. (nr 232–236), procesu Jacka Hulalnickiego z Zenkiem Iwanowiczem z 1587 r. (nr 114–116), akta skargi Konstantyna Kołpytowskiego na braci Kościuszkowiczów-Chobołtowskich z 1588 r. (121–124), procesu Hulewiczów z Siemaszkami z 1599 r. (nr 218–226) oraz materiały dotyczące sporu szlachty wołyńskiej z kniazem Konstantynem Ostrogskim z lat 1593–1596 (nr 152–156), a także dokumenty z lat 1577–1578 dotyczące przyjacielskiego jednania sporu sądowego o zabójstwo kniaziów Michała i Piotra Czetwertyńskich (nr 24–32) i akta sprawy o wyzwanie na pojedynek Wasyla Hulewicza przez księcia Krzysztofa Radziwiła z lat 1581–1582 (nr 65–67).

W końcowej części książki zamieszczono wykaz opublikowanych dokumentów z zestawieniem ich regestów (s. 536–563), słownik słów archaicznych i terminów sądowych (s. 564–578), indeks osób (s. 579–606) i nazw geograficznych (s. 607–611) oraz streszczenie w języku angielskim (s. 612–614).

Publikacja została bardzo starannie wydana, zarówno od strony merytorycznej, jak też edytorskiej. Będzie ważną pomocą źródłową dla historyków zajmujących się przeszłością Wołynia, obyczajowością i sądownictwem szlacheckim, a także dla badaczy dawnej Rzeczypospolitej.

Jacek Krochmal

<https://orcid.org/0000-0002-9048-1498>
Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa